

ELS POETES TAMBÉ RIUEN

CARLES-JORDI GUARDIOLA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Pròleg

«seré un cor dins la fosca»

«Jo no vaig conèixer personalment Carles Riba; sí, en canvi, Clementina Arderiu, que m'acollí a casa seva diverses vegades. Ella fou el camí més dret cap a Carles Riba. El primer, és clar, fou el de la seva obra. El darrer, en l'ordre del temps, el de les seves cartes». Així començava «Els poetes també riuen» publicat a *Serra d'Or* l'octubre de 1993. Les cartes em vam fer descobrir «aspectes nous, inèdits almenys per a mi, sorprenents per inconeguts, apassionants pel que a mi feia. Vida, passió, rigor, sinceritat, intel·ligència, combat, naixença, home, etc. eren els mots d'ordre que em revelaren un nou Riba. El personatge va començar a créixer dintre meu i em va seduir. I encara em dura. Això no era tot. Riba tenia cara i ulls».

Però no en tenia prou. Durant els anys que ha durat i dura l'edició de les *Cartes de Carles Riba* he tingut l'ocasió de tractar moltes persones que el van conèixer i hi van tenir i mantenir relació. Malgrat el meu interès per conèixer de primera mà el Riba més personal, més íntim, diverses circumstàncies no em van permetre recollir de manera sistemàtica les paraules dels testimonis. Alliberat d'altres feines, ha arribat el moment d'ordenar els materials en àudio i vídeo de què disposava i en els quals per un motiu o altre jo hi havia intervingut. Tot plegat ha resultat un retrat polièdric de deu veus amb un interès evident i un gruix suficient per poder-lo presentar al públic lector. Per això m'he entretingut a transcriure i editar els vídeos i els àudios, la majoria revisats pels mateixos entrevistats.

Aquests són els testimonis. Dues alumnes: *Mercè Badosa*, de la XVI Promoció de l'Escola de Bibliotecàries, delegada de l'Associació Escolar Femenina el curs 1930-1931 i vocal de l'Agru-

pació de l'Escola entre 1931 i 1932, i *Montserrat Sunyer Gaspar*, «la Sunyer» del Teatre Lliure, pintora i esmaltista, filla del joier Ramon Sunyer Clarà, que en la postguerra, juntament amb un petit grup de noies, va rebre classes particulars de Riba. Un dels assistents les recorda així: «Ell exposava, s'entusiasmava i s'acolorava, nosaltres hi interveníem, però tot amb senzillesa. (...) La seva lectura era concisa i clara, cada paraula, cada frase era dita amb el valor exacte, de manera que els seus versos, moltes vegades difícils al lector ràpid, t'apareixien ben entenedors. Recordo que ell se sentia afalagat d'aquells alumnes» (Lluís Bonet i Armengol, «La fe de Carles Riba i Clementina Arderiu». *Avui*, 24 d'abril de 1979). Aquí hi he d'afegir *Eugènia Crexells*, amiga de Sunyer i, per damunt de tot, filla de Joan Crexells el qual abans de morir encomanà Eugènia al seu gran amic Carles Riba, que li farà de tutor i de pare. El testimoni d'Eugènia, un esperit lliure, com el lector podrà comprovar, és central en aquest projecte. Elisabet Pons que la va entrevistar, m'escriu que «l'entrevista amb l'Eugènia em va marcar molt, per la seva llibertat, per la seva visió del paper de la dona. Tot sovint la recordo».

Marçal Olivari és company de la Fundació Bernat Metge, amb relació diària, tant professional com amical. Professor també de l'Escola de Bibliotecàries, es casarà amb Mercè Badosa. *Joan Perucho* és un jove poeta que visita sovint Riba, tant per veïnatge com per afinitat personal, i per al qual Riba escriurà el pròleg d'*Aurora per vosaltres*.

Joves també són *Albert Manent*, informador privilegiat i confident tant per ser veí com per ser fill de Marià Manent; *Joaquim Molas* és el jove professor curiós i sagaç que busca en Riba una de les baules que relliga passat i present i *Joan Triadú* un dels més fidels deixebles, crític excel·lent, és el primer que li dedica, encara en vida, *La poesia segons Carles Riba* (1954).

Encara més jove, *Ricard Torrents* assumeix la representació del grup de seminaristes de Vic que tan van influir en el Riba dels darrers anys.

Finalment *Camilo José Cela*, pel respecte i consideració intel·lectual que tenia per Riba, com el lector podrà comprovar, i també com a *soi-disant* representant del grup d'intel·lectuals castellans que Riba coneix a partir dels Congressos de Poesia.

Tot i no previst inicialment en aquest projecte, el lector agrairà els mots que el músic *Narcís Bonet* m'escriví el 3 de desembre de 1976:

«Són unes quantes cartes, molt boniques, adreçades per un gran home a un jovenet del 16 a 20 anys, que l'admira i l'estima com un guia, un símbol i un pare. El seu retrat el tinc damunt del meu piano», m'escrivia Bonet i continuava: «Carles Riba és un dels homes a qui dec més riquesa interior. A més de les cartes guardo records personals —personals— que mostren la gran humanitat del nostre poeta. Recordo que una vegada, en un homenatge a Puig i Cadafalch, Riba va pronunciar unes paraules magnífiques. Això passava en una sessió de l'Institut d'Estudis Catalans, a casa nostra. Després del parlament, Conxita Badia felicitava a Carles Riba i li deia “Quines paraules més boniques, i amb quin cor les heu dites”. Carles Riba, recordo —jo estava al seu costat— li respongué: “És que la gent es pensa que no en tinc de cor, i en mi només hi ha cor”. I dient-ho, tenia els ulls negats de llàgrimes. Aleshores es girà cap a mi, i amb un gest —inesperat en ell— m'acaronà la galta i afegí: “I aquest ho ha comprès!” En aquella època Riba tenia la sensibilitat a flor de pell, pensant i tement tornar-se cec».

No són tots els que hauria volgut i que el lector desitjaria llegir; tanmateix em sembla una mostra febaent que no el decebrà. El resultat, amb totes les limitacions de les quals em sento responsable, són els textos que hom podrà llegir a continuació.

CARLES-JORDI GUARDIOLA
Tardor de 2020

Nota editorial

Els textos tenen procedències i dates diverses. He assenyalat ja la carta de Narcís Bonet. A partir de mitjan 1990, enregistro en vídeo els testimonis per a *Carles Riba. Passió i lucidesa* d'Iniciatives Audiovisuals (1993), del qual he fet el guió. Entre tots, recupero ara els de Mercè Badosa i Joan Perucho. El desembre de 1991 gravo en àudio el testimoni de Marçal Oliver.

A la tardor de 2000, participo en el programa *El meu avi*. *Carles Riba* produït per Media 3.14 i emès per TV3. Més tard Media 3 em proporciona la transcripció completa de les intervencions d'Eugènia Crexells, Camilo José Cela, Joaquim Molas i Joan Triadú. Transcric íntegres les dues primeres i de les segones incorpore els talls que completen les meves entrevistes. Agraïxo a Joan Ubeda de Media 3.14 la seva col·laboració i a Elisabet Pons les seves entrevistes.

L'octubre de 2003, entrevisto i gravo en àudio Joan Triadú. El març de 2007, Joaquim Molas. El juny i el setembre de 2009, Albert Manent i Ricard Torrents, respectivament. El març de 2010, Montserrat Sunyer.

Tots els textos són inèdits. Han estat transcrits i editats, no sense unes certes dificultats.

Deixant a part les transcripcions que he fet jo mateix, els dubtes de les quals vaig tenir ocasió de comentar amb els entrevistats, les que no han estat revisades pels entrevistats, com les del programa d'*El meu avi*, m'han generat més d'un problema, que he resolt tan bé com he sabut. He completat o corregit títols de llibre, dates, alguna dada, etc. per facilitar-ne la lectura tot res-

pectant el sentit de text. En alguns casos, he introduït entre claudàtors, en cursiva, un comentari que he cregut imprescindible o una dada que m'ha semblat oportuna. En altres, he respectat les imprecisions del testimoni perquè altrament m'obligava a modificacions substantives del text. Per exemple, segons Olivar, Joan Estelrich havia nascut a Maó, on, diu, van detenir el seu germà i el van condemnar a mort. En realitat, Estelrich era de Felanitx i Maó no té res a veure en la detenció i condemna del seu germà. O, malgrat el que diu Eugènia Crexells, Riba no va conèixer personalment Pío Baroja.

He intentat conservar l'oralitat, respectar l'organització de les frases, mantenir alguns mots en castellà en cursiva i evitar transcriure la pregunta si el context la fa sobrerera. Volgudament el resultat no és unitari. Calia respectar el text formalment impecable de Camilo José Cela al costat del més informal d'Eugènia Crexells, per exemple. El lector no ha d'esperar, doncs, deu testimonis tallats d'un mateix patró, sinó la veu personal d'ells i d'elles. Ateses les característiques de tota entrevista, he organitzat cada text per a ser llegit en un cert sentit cronològic i/o temàtic.

Agraeixo a Manuel Jorba que ha volgut llegir algun dels textos no revisats pels seus autors i m'ha ajudat a millorar-ne el resultat final.

Tot i que he escrit que els textos són inèdits, hi ha un parell de relatives excepcions:

Marçal Olivar quan respon a les meves preguntes sovint diu que ja ho ha escrit al seu article «Carles Riba a la Fundació Bernat Metge: esbós d'uns quants records», publicat a *In memoriam* (1973). El resultat és que parla més d'ell mateix que de Riba. Després de certs dubtes, he decidit completar el relat d'Olivar amb fragments del seu article que he assenyalat entre cometes.

Joan Perucho, en comptes de respondre a les meves preguntes quan el vam entrevistar, llegeix un text escrit a posta que en el seu moment vam decidir donar per bo. Posteriorment, part d'aquest text, l'autor el va incorporar a *El jardins de la malenconia* (1992). Després dels dubtes pertinents, vaig decidir incorporar el text original íntegre, anterior a les memòries, atesa la seva data, la seva qualitat i el seu interès.

Malgrat la dificultat de tot plegat i els dubtes que he tingut, espero haver reeixit. Ara, el lector té la paraula.

MERCÈ BADOSA. «Tan savi, i tan apassionat i tan sensible»

Jo no puc separar absolutament en Riba del context de l'Escola de Bibliotecàries. Érem noies que teníem 20 anys. I en Riba era un home tan savi i tan apassionat i tan sensible que ens abocava i ens donava tot el que tenia. Era un home que parlava amb una gran generositat. A la classe semblava que ell s'ho passava tan bé com nosaltres escoltant-lo. Parlava de tot. La seva assignatura era Història de la literatura universal. És clar, hi havia punts que coneixia més —tot i que em sembla que ho coneixia tot—, perquè potser en aquell moment hi estava treballant, com era la literatura grega.

Quan ell parlava de la literatura grega o de la tragèdia grega, no parlava solament de la tragèdia grega, parlava de tot el món grec. De la filosofia, de la religió, dels mites, de la política. Absolutament de tot el món grec. Tenia una visió general. Aquesta és una de les lliçons que recordo més per la impressió que em va fer. Un altre tema que recordo personalment és la lliçó sobre Pascal, sobre Port-Royal, sobre els jansenistes. Ho tractava amb tanta sensibilitat, d'una manera tan espiritual, entenent tant la tragèdia d'aquella gent, que realment era emocionant, realment.

Altres companyes meves recorden quan parlava de Rilke: en aquell moment estava encès. O quan introduïa temes nous que en aquella època encara eren poc coneguts i ens parlava tant i tan bé dels simbolistes. O per exemple de Paul Eluard. N'era un admirador. Ens parlava de les coses que generalment els professors de literatura no en parlen. Perquè aleshores els simbolistes eren un tema relativament recent.

Després hi havia el Riba fora de la càtedra. A l'escola hi havia un cert companyerisme entre deixebles i professors. Per exem-

ple, a la saleta de secretaria hi teníem unes tertúlies... Allà sí que es parlava de tot: coses personals, d'un viatge, de les impressions personals, etc. Això ens deixava bocabadades. Perquè sempre, sempre s'explicava amb aquell engrescament. I això s'encomana; quan un professor està engrescat i apassionat per un tema i el coneix a fons, això s'encomana.

CAMILO JOSÉ CELA. «Cataluña nunca sabrá qué le debe a Riba»

¿Qué recuerda de Carles Riba?

Su gran entereza moral, ética, intelectual, política, de todos los órdenes, estética. Sin duda. Con seis hombres como Carles Riba España sería Europa, estaría por encima de Francia y Alemania. Carles Riba fue un ejemplo de dignidad y permanencia, una actitud que mantuvo toda su vida. Creo que todos hemos sido injustos al no colocar a Carles Riba en el lugar que se merece, que es altísimo e importantísimo. Creo que es una de las grandes glorias de las letras catalanas y universales.

Se le nota una admiración muy grande.

Absoluta, sin reserva de ninguna clase. No tengo empacho en decírselo a él y repetirlo ahora. Me parece un hombre de una integridad ejemplar

¿Cómo recibe la poesía de Carles Riba? ¿Qué es para usted?

Muy importante. Una poesía señera. Creo que se publicó en los primeros números de *Papeles de Son Armadans* con traducción mía. Mía o de José María Llompart, no me acuerdo. Y me pareció una poesía extraordinaria. Cuando yo tenía líos con la censura porque no se podía publicar en catalán o gallego (en vasco no, porque no había poesía vasca), el argumento que yo le daba al delegado de turismo era: mire, yo lo voy a publicar, usted me hace un expediente y yo contesto. Pero no me lo hicieron nunca; los españoles teníamos pocos derechos, pero los pocos que teníamos no los ejercitábamos. Y uno de ellos era hacer lo que nos daba la gana y no pasaba nada. Y así se publicaban las poesías, aunque no tenían importancia política. Lo que sucede

es que estaban en catalán, lengua proscrita aunque no en mi revista. En el número 1 ya se publicaron poemas en gallego y catalán. Creo que fue Carles Riba el número uno.

[Efectivament en el primer número (abril de 1956) hi publica «Cor delatat», fragment del poema El Fill pròdig, «versión castellana» de C. J. C. «autorizada por el autor».]

¿Tiene la impresión de haber traducido algo duradero?

¿Duradero? Sin duda. Si no, no lo hubiera hecho. Estaba traduciendo a un gran poeta, un hombre de una vastísima cultura. ¿Qué palabra era aquella? ¿«Responso»? No me acuerdo. Ah sí. «Responso» en castellano tiene un aire funeral, en catalán es ambivalente. Es el espíritu de la lengua.

[Es refereix a la traducció de «el cor farà el respòs / en la llengua més antiga», que Ceta tradueix per «el corazón pondrá su estribillo en más vieja lengua».]

¿Cómo fue el Congreso de poesía en Segovia, donde conoció a Carles Riba?

Fue magnífico. No hubo ni la más ligera aspereza entre nadie. Esto fue ejemplar. Lo que significa que en España los intelectuales están bastante civilizados, a diferencia de los no intelectuales, que todavía hay mucho que pulir. Hubo alguna borrachera de jóvenes que beben más de la cuenta, pero esto entra dentro del folklore. Y la actitud de Carles Riba fue ejemplar, sin duda. El recuerdo que guardo creo que coincide con el de todo el mundo, no puede ser más grato en mi memoria.

Yo siempre pensé que Riba iría porque su actitud era esta. Y era la manera de mantener en alto la bandera del catalán, claro, que Riba estuviese ahí para representar esa lengua. Yo creo que para que una idea o lengua permanezca tiene que hacer acto de presencia. Si se esconde la cabeza, mal asunto. Pero fue todo lo contrario. Cataluña nunca sabrá qué le debe a Riba. Muchísimo.

El Congreso fue una lección de tolerancia. Es que si el hombre no ejerce la tolerancia, se diferencia muy poco de los animales, cuidado. Y Riba era un ejemplo. Él, como todos los castellano-hablantes que estaban en el congreso. Y no era el único poeta catalán. Espriu también lo era. Foix también. Muchos. Sagarra también lo era, ya lo creo. Había muchos nombres en la literatura catalana en aquel momento. Quizá hoy no haya nombres

de esta entidad. Yo no estoy muy al día hoy. Pero entonces eran muy importantes todos los nombres que le estoy diciendo y algunos que me olvidaré.

Los congresos fueron un ejercicio de diálogo. Sí. Y muy necesario. Si hubieran empezado antes de la Guerra, nos habiéramos ahorrado la Guerra Civil, cuidado. Pero esto es hablar a pitón pasado, hablar de las cosas después de que hayan sucedido. Esto es muy fácil. Son meras conjeturas por mi parte, pero yo creo esto.

¿Qué les impresionó del discurso en catalán de Carles Riba?

Su sinceridad, su amor hacia Cataluña, su lengua, cuando él hablaba el castellano perfectamente, como todos los catalanes cultos, perfectamente.

Alguien dijo «o lo metemos en la cárcel o lo aplaudimos».

En absoluto. Me parece improbable. Las autoridades, que no eran tan estúpidas, no se meterían en ningún berenjenal o callejón sin salida.

Poco después se organizan las Conversaciones poéticas en Formentor.

Organicé dos cosas: las conversaciones poéticas y las jornadas literarias. Carles Riba estuvo en las Conversaciones, que fueron muy bonitas también. Ahí se amplió del ámbito español, había muchos autores extranjeros.

Con una gran discusión entre Carles Riba y Robert Graves

Tengo una vaga idea pero... Eso fue todo un puro anecdota-rio. Es imposible recordar todo lo que se dijo ahí. En todo caso, Riba y Graves eran dos personas de una talla descomunal.

¿Le considera un maestro?

Bueno desde el punto de vista humano sí. En el literario menos. A, parte de que las influencias literarias a través de lenguas dispares no son nunca muy verdaderas. Yo leo el catalán, mejor o peor pero lo leo, pero si quería enterarme de un poema de Riba lo tenía que traducir yo mismo. Entonces me enteraba y llegaba a las últimas consecuencias. Hay una cosa que es el espíritu de la lengua que hay que adivinarlo, no está escrito en los libros.

Tiene fama de poeta difícil.

Tampoco lo era tanto, yo creo. A mí no me lo parecía tanto. En todo caso no era un poeta hermético. Tampoco era un poeta diáfano. Pero no era un poeta misterioso... Bueno, misterioso quizá sí, pero no cerrado.

Aquellos poemas que más entendí son aquellos que traduje, lo cual es bastante razonable pensar, no? Porque son aquellos en los que calé más hondo. La poesía tiene siempre una gran dificultad, que es cuando no se entiende una cosa se sobrentiende y se sigue; esto es malo y en una traducción es imposible. En este sentido claro, quizás los poemas que traduje son los que más me impresionaron.

¿Se echa de menos figuras como la de Riba?

Claro, naturalmente que le echo mucho de menos. Además hay una cosa dramática. En el mundo entero a raíz de la muerte de un escritor le sucede un periodo larguísimo de silencio. Esto es curioso, pero después se revisa y se da a los nombres el lugar que deben ocupar. Esto va en contra de la esencia de la cultura, pero es inevitable. Esto pasó con la generación del 98, con Pío Baroja, ya no digamos con Valle Inclán. Mueren y entonces aparece una especie de vacío y de ignorancia que al cabo de unos años remonta, naturalmente.

Con su muerte desapareció una de las partes en activo de nuestra amistad. Me impresionó mucho y me dolió. A más no murió viejo. ¿Qué edad tendría? No es edad de viejo.

Usted también conoció a Clementina.

Se apoyaron mucho el uno al otro, de una manera ejemplar. Ella era una mujer muy sensible, una mujer con un gran espíritu, sin duda. Fíjese usted que estamos hablando de hace 50 años y entonces la mujer tenía mucha menos presencia en la vida intelectual que la que tiene hoy, esto está claro. Ella sin embargo tenía un peso específico propio, afortunadamente claro para la cultura y la lengua catalana.

Parece ser que tenía mucho sentido del humor.

Naturalmente que lo tenía, manifiesto, como cualquiera de todas las personas inteligentes, mucho y muy abierto sin duda. Lo que pasa es que Riba era un hombre un tanto escarmentado

o receloso porque en esos momentos estaba en una situación muy dura, pero en cuanto se confiaba en el terreno que pisaba se entregaba; se entregaba además sin reserva de ninguna clase.

Un día me contó muerto de risa que su hijo geógrafo fue destinado a Madrid, estaba casado con una chica también catalana y también geógrafa y en Madrid tuvieron un niño. Riba me decía un día: «Mire usted, Cela, no hay soberbia que no caiga, porque mi nieto que tenía en las rodillas y estaba hablando con él, me dijo “mira avi, nosotros los madrileños”...» Se moría de risa al decírmelo lo cual demuestra su espíritu abierto.

Gracias por su atención.

El agradecido soy yo de haber podido expresar esto que pienso de Carles Riba.

Durant els anys de l'edició dels quatre volums de les *Cartes de Carles Riba*, Carles-Jordi Guardiola ha tingut l'ocasió de tractar moltes persones que van conèixer el poeta i hi van tenir i mantenir relació. I de demanar-los la seva opinió i el seu testimoniatge. Com era Carles Riba?

Contesten dues alumnes: *Mercè Badosa* i *Montserrat Sunyer Gaspar*. També, *Eugènia Crexells*, filla de Joan Crexells, a la mort del qual Carles Riba li va fer de tutor i de pare. El company de la Fundació Bernat Metge, *Marçal Olivar*. El jove poeta *Joan Perucho*. Joves són també *Albert Manent*, *Joaquim Molas* i *Joan Triadú*. Encara més jove, *Ricard Torrents*. Finalment, *Camilo José Cela*, pel respecte i consideració intel·lectual que tenia per Riba. Tots acompanyats d'uns breus mots del músic *Narcís Bonet*.

Tot plegat és un retrat polièdric de deu veus que acosten Carles Riba, mort el 1959, al lector d'avui, que descobrirà que «els poetes també riuen».

ISBN 978-84-9191-155-5

1 6 5 1 7

9 788491 911555

517

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR